

Миколюк С.М.

Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті обґрунтовано необхідність та виняткову роль соціального супроводу як форми соціальної допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, особливо під час воєнних дій на території України. Зокрема, зазначено, що в тривалому стресовому стані, спричиненому виникненням небезпеки, дитина позбавляється нормальних умов для розвитку і виховання. Окреслено види державної фінансової допомоги, які надаються державою. Наголошено, що фінансуються виплати на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у сімейних формах виховання. Як винагороду за виховання батьки-вихователі та прийомні батьки отримують також щомісячні виплати від держави за утримання і виховання дитини – грошове забезпечення у вигляді заробітної плати. З'ясовано, що окрім соціальних виплат здійснюється і соціальний супровід родин, котрі взяли на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Розглянуто та проаналізовано основні завдання соціального супроводу, а саме: послуги соціально-економічні, послуги соціально побутові, послуги юридичні, послуги соціально-педагогічні, соціально-медичні послуги та інформаційні. З'ясовано, що стабільність та тривалість перебування у сімейних формах виховання сприяють зростанню та процесу формування особистості кожної дитини, котра влаштована у сімейні форми виховання. Стандарти й форми соціального супроводу постійно переглядаються та оновлюються з урахуванням досвіду, найкращої практики, наукових досліджень.

Під час дії воєнного стану в Україні виїзд дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які влаштовані до сімейних форм виховання за межі України відбувається тільки у супроводі прийомних батьків. Це забезпечує безпеку дітей і одночасно відповідний контроль за подальшим місцем перебування кожної дитини. Саме тому соціальний супровід стає важливою та необхідною формою соціальної допомоги дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які влаштовані до сімейних форм виховання, під час воєнних дій на території України.

Ключові слова: соціальний супровід, соціальна допомога, розвиток дитини, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, сімейні форми влаштування.

Постановка проблеми. Діти – майбутнє нашої країни і ми повинні про нього дбати. Діти мають рости здоровими, в умовах миру і поваги гідності. Це прагнення покладено в основу організації системи соціальної допомоги, насамперед захисту інтересів дітей, їх прав та свобод, особливо це стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Особливо ця теза актуальна під час воєнних дій на території України. Саме тому актуальність теми роботи обумовлена нагальною необхідністю розгляду такої багаторівневої та складної проблеми як ефективність соціального супроводу родин, котрі взяли на виховання та проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Дана проблема корелюється із сучасним станом соціального самоусвідомлення

українського суспільства щодо необхідності та доцільності якісного забезпечення законних інтересів та прав дітей на рівні світових стандартів з тим, щоб кожна дівчинка чи хлопчик, котрі проживають у прийомних родин, ставали повноцінними громадянами українського суспільства, розвивалися як високоосвічені та високоморальні, рівноправні та вільні особистості європейської спільноти.

Соціальні аспекти виховання, розвитку та функціонування прийомних родин, їх соціальний супровід висвітлені відносно широко у вітчизняній науці, зокрема, різні аспекти цієї проблеми розкриті у працях С. С. Алексеевої, В. Я. Брича, С. О. Воскобойникової, З. Т. Зайцевої, Л. В. Кузьменка, В. Т. Слісаренка, Т. Семигіной, та іншими вченими.

Формулювання цілей статті. Віддаючи належне працям даних науковців варто зауважити, що питання соціального супроводу прийомних родин під час воєнних дій на території України не знайшло належного наукового викладу, а тому становить науковий і практичний інтерес.

Виклад основного матеріалу. Головною метою прийомної родини є надання можливості вихованцям зростати у сімейному оточенні, адже зазвичай у такі родини потрапляють діти, вихованням яких не займаються рідні батьки, адже за певних життєвих обставин їх батьки позбавлені батьківських прав або можливості виховувати рідних дітей у своїй родині.

За даними Мінсоцполітики, в Україні на кінець 2021 року було майже 69 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. З них понад 63,5 тисяч дітей виховувались у сімейних формах виховання, близько 4 тисяч – проживали в інтернатах, а ще понад тисячу – навчалися у професійно-технічних навчальних закладах [1].

До прийомних сімей можуть бути також влаштовані діти-сироти та діти, у яких живі рідні батьки, але вони знову ж таки у силу певних обставин не в змозі їх виховувати. Прикладом може бути перебування та утримання рідних батьків у місцях позбавлення волі, на можливих заробітках, зниклих безвісті, у зв'язку з важкою хворобою тощо. У разі припинення дії негативних обставин, наприклад після повернення батьків із місць позбавлення волі, за сприятливих обставин, діти також мають можливість повертатися до рідних батьків.

Рідна сім'я – є зазвичай є найоптимальнішим та найкращим середовищем для проживання та виховання дітей, але у випадках коли рідна сім'я замінюється прийомною сім'єю, прийомні батьки мусять бути достатньо підготовленими до складних життєвих обставин, з якими потрібно зустрітися при вихованні прийомних дітей.

Згідно чинного законодавства потенційні опікуни, батьки-вихователі та прийомні батьки потребують психологічної підготовки, яка орієнтована на задоволення інтересів та потреб прийомної дитини, а не на розв'язання та вирішення власних проблем.

У процесі підготовки опікунів (піклувальників), батьків-вихователів та прийомних батьків розглядається можливість зберегти контакти з біологічними батьками, маючи надію на можливу додаткову гарантію матеріальної та моральної підтримки дітей вихованців у подальшому житті.

Фахівці котрі здійснюють соціальний супровід опікунської сім'ї, прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу та супровід дітей у таких родинах (соціальні працівники, психологи, працівники служби у справах дітей, які займаються питаннями усиновлення та влаштування статусних дітей, лікарі, педагоги) надають підтримку як вузькогалузеві спеціалісти батькам-вихователям, опікунам/піклувальникам та прийомним батькам.

В процесі виховання прийомних дітей важливо задля обміну досвідом отримати підтримку інших прийомних батьків.

Опікуни/піклувальники, прийомні батьки та батьки-вихователі мають не лише задовольняти потреби дитини у сімейному вихованні та повноцінному розвитку, але поважати та любити дитину.

Родини, які взяли на виховання дітей зі статусом підтримує держава. Дитина-вихованець та прийомна дитина зберігає власний статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування і відповідно має право користуватися усіма гарантованими державою пільгами. Як винагороду за виховання батьки-вихователі та прийомні батьки отримують щомісячні виплати від держави на утримання і виховання дитини та грошове забезпечення у вигляді заробітної плати.

Державою фінансуються виплати на дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у сімейних формах виховання. Розмір цієї допомоги залежить від віку дитини. Місячна норма соціальних виплат на дітей складає 2,5 неоподаткованих прожиткових мінімуми визначених законодавством для даного віку дитини, для дітей з інвалідністю – 3.5 прожиткових мінімуми.

Окрім соціальних виплат здійснюється і соціальний супровід родин, котрі взяли на виховання дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальний супровід – це форма соціальної допомоги, яка є тривалим процесом та спрямована на здійснення системи комплексних заходів різними спеціалістами щодо соціальної реабілітації соціально незахищених верств населення.

Соціальний супровід сімей де виховуються та проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування та – це вид соціальної допомоги, яка передбачає надання фахівцями (або групою фахівців) соціально\сфери комплексу соціально-педагогічних, психологічних, юридичних, соціально-медичних, інформаційних послуг, які спрямовані на забезпечення належних умов проживання дітей.

Особливою формою державної соціальної підтримки сім'ї в інтересах дитини є соціальний супровід. Соціальні працівники здійснює його за місцем проживання прийомної/опікунської сім'ї або дитячого будинку сімейного типу.

Метою соціального супроводу є захист та забезпечення дотримання прав і інтересів дітей при наданні соціальних послуг опікунській родині, прийомній сім'ї та дитячому будинку сімейного типу.

Соціальний супровід охоплює такі завдання:

- послуги соціально-економічні (перевірка своєчасності отримання батьками державних виплат на утримання дітей; допомога в залученні додаткових коштів для лікування, оздоровлення; сприяння щодо працевлаштування прийомних дітей після навчання чи досягнення повноліття, при вирішенні проблеми житла тощо);
- послуги соціально побутові (допомога в забезпеченні побутовою технікою, інвентарем, засобами малої механізації, продуктами харчування тощо);
- послуги юридичні (проведення заходів по захисту прав та інтересів батьків та дітей, консультування згідно законодавства; захист прав та інтересів прийомних родин, допомога в оформленні державної допомоги, пілг, пенсій; перевірка наявності всіх необхідних документів у справах прийомних родин);
- послуги соціально-педагогічні, тобто сприяння у вирішенні здобуття освіти прийомними дітьми, вирішенні проблемних питань, які виникають під час навчання. Діти мають бути забезпечені посібниками, книгами, науково-дослідницькою інформацією. Бажано щоб побільше було практичних занять, щоб діти розвивали свою думку, мислення. Для дітей із вадами розумового або фізичного розвитку доцільно проводити індивідуальне навчання. Тут потрібний спеціальний підхід до кожної дитини, так як захворювання у кожного різне. Головне, щоб ці діти відчували від педагогів турботу, бажання їх навчити. Послуги повинні сприяти формуванню життєвих навичок дитини, планування свого життя та здійснення цих планів, допомога у розв'язанні конфліктів, підготовка до виходу із сім'ї, уміння приймати відповідальні рішення. Під правильним контролем і наглядом відбувається формування цих навичок. Ці послуги також включають навчання батьків методам виховання без покарання, контролю своїх емоцій, розумінню своїх почуттів та почуттів дітей, допомога батькам у здійсненні статевого виховання. Важливе значення приділяється нала-

годження стосунків з біологічною сім'єю, мінімізація негативних наслідків попередніх травм, відкоригування поведінки дитини, консультування, організація сімейної психотерапії;

- соціально-медичні послуги, які включають підтримку, збереження та охорону здоров'я прийомних дітей, інформування щодо здорового способу життя, інформування про венеричні захворювання та ВІЛ/СНІД. Контроль за проходженням прийомними дітьми медичного огляду, виконання призначень лікаря, щорічного оздоровлення дітей;

- послуги інформаційні включають в себе інформацію про ресурси громади, про їх використання для дітей (дитсадочки, заняття в спортивних школах, про діяльність різних спортивних секцій, гуртків, про культурні заходи), можливість отримати довготривалої підтримки після виходу із сім'ї.

Соціальний супровід як форма соціальної допомоги базується на цілісному підході до догляду та виховання дітей, він передбачає підтримку дитини в її емоційному, інтелектуальному, психофізіологічному, духовному та соціальному розвитку [3].

Батьки-вихователі, опікуни та прийомні батьки не просто замінюють дитині сім'ю, але вони потребують підтримки та професійних знань соціальних працівників і повинні діяти як одна команда, залучаючи всі можливі методи для забезпечення повноцінного розвитку дитини. В опікунських родин, прийомних сім'ях та будинках сімейного типу повинні бути дотримані права дітей та врахована їх думка, з урахуванням їх зрілості. Стабільність та тривалість перебування у сімейних формах виховання сприяють зростанню та процесу формування особистості.

Дітям, які перебувають у сімейних формах виховання, допомагають підтримувати дружні та сімейні зв'язки, цінувати та розуміти власну релігійну, культурну, етнічну спадщину.

Стандарти й процедури соціального супроводу постійно переглядаються та оновлюються з урахуванням досвіду, найкращої практики, наукових досліджень.

Соціальний працівник котрий веде соціальний супровід опікунської родини, прийомної сім'ї чи будинку сімейного типу повинен бути коректним та толерантним. Він не повинен використовувати інформацію про приватне життя опікунської/прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу, якщо це незумовлене конкретними обставинами, вимогами чинного законодавства, чим і забезпе-

чує принцип конфіденційності надання соціальних послуг.

Головним принципом проведення соціального супроводу є індивідуальний підхід до кожної сім'ї, кожної дитини з урахуванням їхніх особливостей та потреб [4].

Формами соціального супроводу є: консультування, бесіда, телефонна розмова, відвідання сім'ї; організація зустрічей соціального працівника з педагогічним персоналом, зустрічей дитини з біологічними батьками; діагностика, тестування, інтерв'ю; документування; проведення тренінгів; написання клопотань, звернень, листів.

Під час здійснення соціального супроводу прийомних сімей чи будинку сімейного типу ролі соціального працівника можуть бути об'єднані у такі основні групи:

- керівні – адміністратор, керівник персоналу;
- практичні – помічник клієнта, консультант;
- посередницькі – керуючий справами клієнта, захисник його прав та інтересів;
- сервісні – викладач;
- дослідницькі – дослідник, експерт.

Соціальний працівник одночасно виконує ці ролі, тобто він є лідером спеціалістів, залучених до роботи з сім'єю (роль керівника). Соціальний працівник є безумовно помічником як дітей, так і батьків, консультантом (практична роль). Він виступає захисником інтересів та прав дітей та батьків, є посередником між сім'єю та різними установами та організаціями (посередницька роль). Соціальний працівник аналізує основні тенденції розвитку сім'ї, досліджує сім'ю (дослідницька роль).

Соціальний працівник також виконує такі функції:

- допоміжна – вирішує питання, які сім'я неспроможна сама вирішити;
- організаційна – з метою задоволення потреб сім'ї, об'єднує зусилля різних установ та організацій;
- оцінювальна – оцінює ресурсів та конкретних потреб сім'ї;
- консультативна – консультування щодо вирішення проблем;
- освітньо-виховна – навчання членів сім'ї необхідних знань і навичок;
- адвокатська – захист інтересів і прав батьків та прийомних дітей;
- координаційна – координація процесу, що надається установами та організаціями;
- посередницька – направлення дітей та батьків до конкретних установ та відповідних фахівців;

- аналітична – збирання та аналізування інформації, необхідної для прийняття рішень.

Отже, соціальний працівник повинен розумітися в багатьох питаннях, вміти виконувати конкретну практичну роботу, володіти комплексом теоретичної підготовки для надання соціального супроводу як форми соціальної допомоги щоб підтримати сім'ю, яка виховує дитину-сироту чи дитину, позбавлену батьківського піклування.

З дати прийняття офіційного рішення про створення прийомної сім'ї й передачі на виховання та проживання до неї дитини/дітей розпочинається соціальний супровід.

Перед початком соціального супроводу вивчаються потреби кожної дитини. Перевіряється інформація про дитину, звертається увага на стан здоров'я дитини, її психічний стан, щеплення, шкідливі звички (вживання алкоголю, тютюнопаління), відставання в розвитку чи інвалідність.

Оцінюються та вивчаються потреби кожної дитини та соціальним працівником складається план соціального супроводу. Це план спільних дій спеціалістів, які надають соціальні послуги, соціального працівника, членів прийомної сім'ї, який спрямований на допомогу у створенні нормальних умов для розвитку дитини. Він може змінюватися, коригуватися за участю батьків та дітей з урахування їх зрілості.

При складанні плану соціального супроводу соціальний працівник відіграє таку роль:

- спільне визначення з батьками існуючих проблем;
- індивідуальні потреби батьків, їх орієнтація;
- встановленні довіри між прийомними батьками та соціальним працівником;
- використанні різних методів визначення потреб розвитку батьків.

Соціальний працівник визначає, чи потенціал та ресурси батьків можуть забезпечити відповідний догляд, задовольнити потреби дитини у здоров'ї, освіті, навичках самообслуговування. Також соціальний працівник аналізує, чи прийомні батьки та батьки-вихователі зможуть дітям дати емоційне тепло й розвиток, відчуття захищеності та стабільності.

Коли прийомна/опікунська сім'я чи будинок сімейного типу припиняє свою діяльність, соціальний супровід завершується.

Причинами припинення діяльності можуть бути:

- діти досягають повноліття;

- батьки досягають дозволеного віку, Передбаченого Положенням про прийомну сім'ю, або змінюють місце проживання;
- діти-вихованці чи прийомні діти усиновлюються, чи повертаються до рідних батьків;
- несприятливі умови для проживання та виховання дітей – важка хвороба прийомних батьків, конфліктні ситуації;
- смерть дитини чи одного з батьків.

Перед завершення соціального супроводу складається звіт про підсумки та причини припинення функціонування прийомної/опікунської сім'ї чи будинку сімейного типу соціальним працівником.

Війна в Україні завдала шкоди всім дітям: і тим хто постраждав фізично, і тим, хто дістав психологічних травм, хто був змушений залишити свою домівку чи прихистити у свою домівку інших дітей. За офіційними даними, в Україні на цей час загинули 243 дитини, 446 дітей зазнали поранень. За даними Нацсоцслужби України, без батьківського піклування сьогодні залишилися ще майже 2 тисячі дітей. Водночас Національна соціальна сервісна служба звітує, що через війну і задля безпеки дітей 272 заклади (із 706) здійснили евакуацію усіх або частини дітей в межах України або за кордон. У безпечні регіони України та за кордон переміщено (евакуйовано) 12 984 дитини із закладів з цілодобовим перебуванням дітей та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштованих до сімейних форм виховання.

В межах України найбільше дітей переміщено у Львівську область, Закарпатську, Чернівецьку, Івано-Франківську. Серед іноземних держав найбільше дітей із закладів прийняли Польща, Німеччина, Італія [2].

Висновки. Під час дії воєнного стану в Україні виїзд дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які влаштовані до сімейних форм виховання за межі України відбувається тільки у супроводі прийомних батьків. Це забезпечує безпеку дітей і одночасно відповідний контроль за подальшим місцем перебування кожної дитини.

Сам виїзд дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, за межі України є безперечно вимушеним кроком, адже держава Україна, відповідно до Конституції України, несе відповідальність за життя та здоров'я кожної такої дитини. Дбає щоб кожна дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування, була, насамперед, в безпеці, не залишилися без соціального захисту та піклування. Поза сумнівом, що після отримання перемоги Україною та закінчення військових дій повернення кожної дитини із соціальним статусом в Україну буде під особливим контролем держави. Саме тому соціальний супровід стає важливою та необхідною формою соціальної допомоги дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які влаштовані до сімейних форм виховання, під час воєнних дій на території України.

Список літератури:

1. Кожна дитина України від цієї війни постраждала: скільки маленьких життів забрала та покалічила Росія. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220601-kozhna-dytyna-ukrayiny-vid-cziyeyi-vijny-postrazhdala-skilky-malenkyh-zhyttiv-zabrала-ta-pokalichyla-rosiya/>
2. При евакуації дітей з вразливих категорій забезпечується контроль за їх перебуванням за кордоном та поверненням в Україну. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21494.html>
3. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. Наказ Міністерства соціальної політики України від 11.08.2017 № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17>
4. Про соціальні. Закон України послуги від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

Mykoliuk S.M. SOCIAL SUPPORT AS A FORM OF SOCIAL ASSISTANCE FOR ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

The article substantiates the necessity and exceptional role of social support as a form of social assistance for orphans and children deprived of parental care, especially during military operations on the territory of Ukraine. In particular, it is stated that in a prolonged state of stress caused by the occurrence of danger, the child is deprived of normal conditions for development and upbringing. The types of state financial assistance provided by the state are outlined. It was emphasized that payments for orphans and children deprived of parental care, who are in family forms of education, are financed. As a reward for upbringing, foster parents and adoptive parents also receive monthly payments from the state for the maintenance and upbringing of the child – monetary support in the form of wages. It was found that, in addition to social payments, social support is also provided to families that have adopted orphans and children deprived of parental care. The main tasks of social support were considered and analyzed, namely: socio-economic

services, social household services, legal services, social-pedagogical services, social-medical services and informational services. It was found that the stability and duration of stay in family forms of education contribute to the growth and process of personality formation of each child who is placed in family forms of education. Standards and forms of social support are constantly reviewed and updated taking into account experience, best practice, and scientific research.

During the period of martial law in Ukraine, the departure outside of Ukraine of orphans, children deprived of parental care, who are arranged for family forms of upbringing, takes place only accompanied by adoptive parents. This ensures the safety of children and, at the same time, appropriate control over the future location of each child. That is why social support becomes an important and necessary form of social assistance for orphans, children deprived of parental care, who are arranged for family forms of upbringing, during military operations on the territory of Ukraine.

Key words: *social support, social assistance, child development, orphans and children deprived of parental care, family forms of arrangement.*